

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд

„Стенописите от XV век в манастира „Св. Прохор Пчински“ и църквата „Св. ап. Петър и Павел“ в метоха Орлица. Техника, технология и реставрационни проблеми“

на Милан Михайлович,

редовен докторант към катедра Реставрация на НХА

от доц. д-р Бисерка Пенкова,

катедра Изкуствознание на НХА

Петнадесетото столетие за Балканите е трудно, даже трагично време. Докато българското население постепенно преживява краха на своята държава, сърбите водят последните си битки срещу османците, но и техните земи в средата на века окончателно са завладяни. Със завладяването на балканските народи границите между тях изчезват, на преден план излиза верската принадлежност, което спомага за активния художествен обмен между различните краища на полуострова, а още повече между териториално по-близките региони. В този смисъл изборът на темата на дисертацията – сравнителен анализ на стенописите на две църкви от самия край на петнадесетото столетие, намиращи се от двете страни на днешната граница между България и Сърбия, е не само логичен, но и актуален. Докато изследването на художествените паметници от епохата в широк балкански контекст е така да се каже подразбиращо се за историците на изкуството, то изследванията от гледна точка на техниката и технологията на

стенописните паметници в търсене на техните обективни, физико-химични и технологични характеристики и произтичащите от тях проблеми не се срещат никак често.

Освен обективните исторически основания за този избор, от решаващо значение са и личните мотиви на автора – професионалната подготовка и опит от работата му в продължение на три сезона с реставраторския екип на църквата на манастира на св. Прохор Пшински, както и несъмненият сантимент към родния Врански край.

Реставраторите рядко излизат извън чисто технико-технологичните рамки на своите изследвания. В случая е представен един успешен опит за по-широко многостранно представяне на двата паметника, като са използвани практически всички известни публикации за тях. Структурата на текста обективно отразява добре намереното съотношение между художествено-историческите и технико-технологическите параметри на изследването. Първа глава е посветена на стенописите от XV в. в църквата на манастира на св. Прохор Пшински и в църквата „Св. ап. Петър и Павел“ на метоха Орлица на Рилския манастир, а втората и третата разглеждат техниката и технологията на стенописите, и проблемите на тяхната реставрация.

Въведението убедително мотивира избора на темата, не само личен, но и продиктуван от недостатъчното внимание в съществуващата литература към именно този подход към нея. Тук авторът демонстрира изключителна осведоменост по отношение на публикациите, пряко или косвено касаещи обекта на изследването му. Много добро впечатление прави познаването на историческата ситуация на Балканите, в която възникват стенописите. Краткият обзор на запазените стенописни паметници от втората половина на столетието в България и Сърбия, които са историческият контекст на разглежданите стенописи, е точен и изчерпателен, основан върху най-авторитетните изследвания.

От позицията на историк на изкуството мога да оценя и много доброто представяне на стенописите в Орлица и манастира на св. Прохор Пшински, коректната терминология, познаването на иконографията и адекватните стилови анализи. Сравнителният анализ на стенописите в двете църкви от гледна точка на иконографските и стиловите особености е проведен внимателно, като

са отчетени както приликите, така и разликите, без да се изхожда от предварително известната теза за връзка помежду им. Дисертантът приема и развива изказаното навремето доста лаконично мнение на сръбския академик Гойко Суботич за такава връзка на зографите, изпълнили двата ансамбъла.

Що се отнася до същинската част на дисертационния труд, представяща проучванията на автора на техниката и технологията на стенописите, оставям на специалистите да преценят детайлите, но не мога да не отбележа, че за разлика от пълноценното документиране на църквата на манастира „Св. Прохор Пчински, включените в дисертацията специализирани изследвания на техниката и технологията на стенописите от църквата „Св. ап. Петър и Павел” на метоха Орлица са осезаемо по-малко. Смятам, че е необходимо да се обърне внимание на обстоятелствата, които са причина за тази непълнота на работата, тъй като те не касаят добросъвестността на дисертанта, а сложните и даже трудни взаимоотношения с църковните власти по отношение паметниците на културата. В случая трудностите бяха вследствие на проявеното неразбиране и наложените ограничения от страна на манастирската управа за извършване на проучвания в църквата. И то на фона на дългогодишното ползотворно сътрудничество и множеството успешни реставрационни работи, които студентите от катедра „Реставрация“ са извършили на територията на Рилския манастир като част от учебната програма. За съжаление подобно отношение, с което не рядко се сблъскваме и в други случаи, не е от полза за пълноценното опазване на нашето културно наследство.

По дефиниция приложенията представляват неразделна част от труда. В случая трите приложения заслужават специално внимание със своята всеобхватност и изчерпателност, представяйки най-важните доказателства на наблюденията и анализите, изложени в текста. Приложение I съдържа фотодокументация – особено богата е тя за манастира на св. Прохор Пшински – 100 фотоса и схеми, значително по-скромна е за Орлица – 35, предвид проблемите с манастирската управа. Освен снимките с косо осветление; особено нагледни са илюстрациите на стиловите сходства между двата паметника. Ценно допълнение представлява фотодокумент -

тацията, макар и неголяма по обем, от два слабо познати паметника на територията на Източна Сърбия – манастирите Горняк и Липовац.

Приложение II представя схемите с локализирането на материалните проби, взети от стенописите; наблюденията под микроскоп на пробите; напречните срезове под микроскоп; изследванията на пигментите; инфрачервена спектроскопия и др. Много убедителни свидетелства за състоянието на двата паметника представя графичната документация на реставрационните проблеми и съдържанието на влага в стените в Приложение III.

Сътрудничеството между реставратори и изкуствоведи, особено в областта на средновековното изкуство, има своята здрава основа в самото естество на работата. Както пълноценното изучаване на един художествен паметник е немислимо без познаването на неговото реално състояние, особеностите на техниката и технологията на изпълнението, измененията, настъпили през вековете и в най-ново време, така и мерките за неговото адекватно опазване съответно са немислими без познаването на културно-историческата ситуация на възникването му, адекватното разчитане на изображенията, най-близките му паралели. Това сътрудничество винаги дава добри плодове, винаги в полза за самия паметник и знанието за него. И в този случай се срещаме с плодотворно сътрудничество на тази основа – съвместната публикация на Милан Михайлович и Майя Захаријева „Към характеристиката на едно балканско ателие от края на XV – началото на XVI век“ в *Проблеми на изкуството* от края на миналата година. Дисертантът е обнародвал части от своето изследване в още две научни публикации, които приемам като своеобразна апробация на резултатите от него.

Специално отбелязване заслужава точният и ясен език на изложението, което като цяло е твърде лаконично. Не мога да не изкажа своето задоволство от научния апарат – бележките с цитираната литература допълват необходимите места в текста, а използваната литература е съобразена с изискванията.

Авторефератът, освен че е добре оформен, адекватно отразява съдържанието на дисертационния труд. Същото мога да кажа и за така наречената Декларация за оригиналност.

В заключение ще повторя, че за мен представеният труд по най-добрия начин отговаря на изискванията и на автора му Милан Михайлович може да бъде присъдена научната и образователна степен доктор. Само можем да си пожелаем повече подобни изследвания, които имат реален принос не само за пълноценното изучаване на паметниците, но и за тяхното опазване.

29.04.2014 г.

Доц. д-р Бисерка Пенкова